

~~K.5817~~

~~W-285~~

~~1173923~~

1925.14

ГОРБОМКА УМЕР

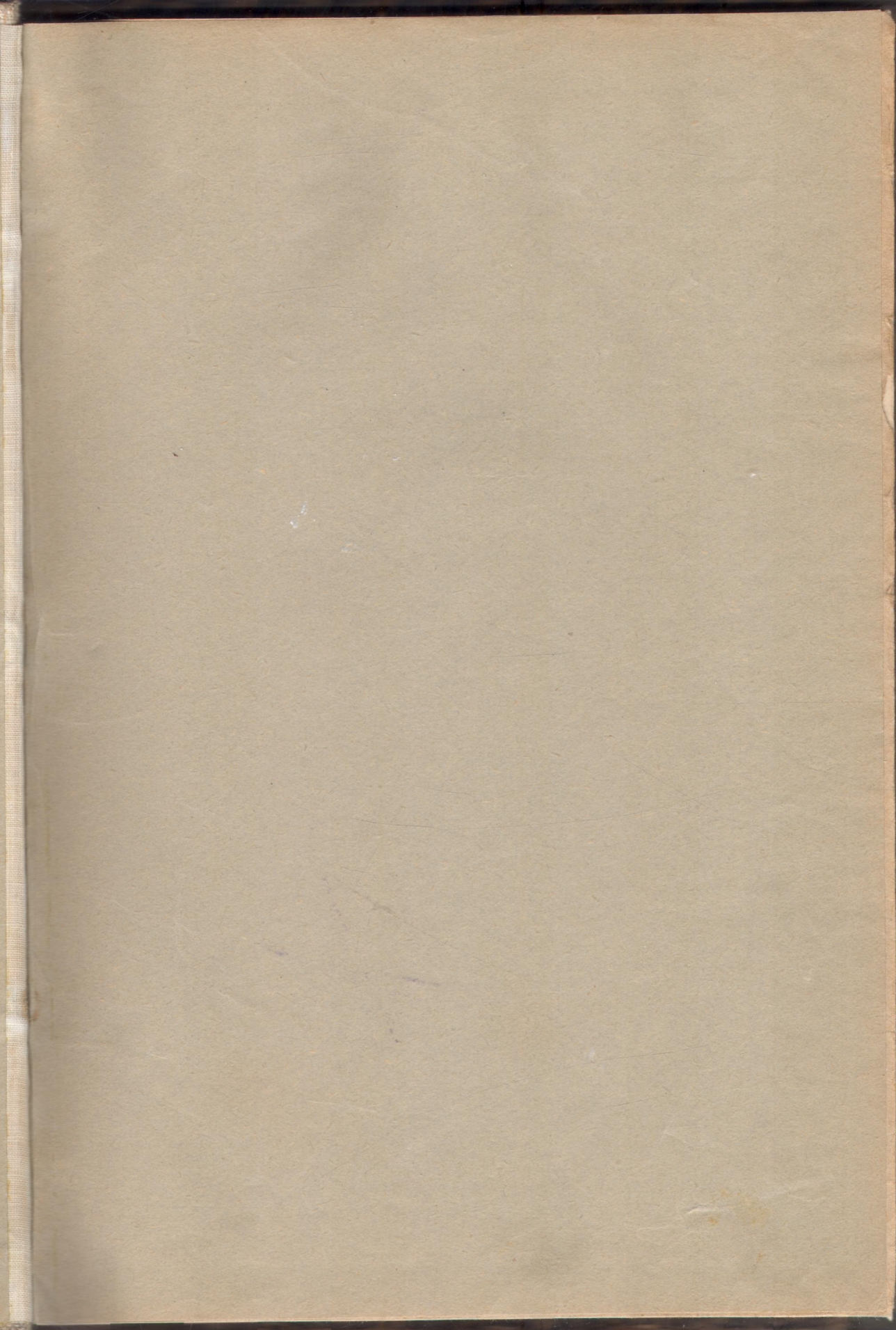
V.N. Karazin Kharkiv National University

00289168

8

ХІ-285
740

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

◆ N 9 ◆
1925

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Продовжується передплата на 1925 рік на великий український
громадсько - політичний і літературно - науковий місячник

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

РІК ВИДАННЯ ТРЕТІЙ

Редагують : С. Пилипенко, П. Тичина, О. Шумський (головний редак-
тор), М. Хвильовий, М. Яловий

В журналі за минулий час брали участь: І. Айзеншток, В. Алешко, Х. Алчевська, Б. Антоненко - Давидович, Акад. Д. Багалій, М. Бажан, Е. Берглер, С. Бен, Проф. О. Білецький, М. Білич, М. Биковець, О. Бургарт, Ю. Будак, Д. Бузько, О. Бузинний, В. Бушуєв, А. Буценко, К. Буровий, М. Васильківський, О. Ведмицький, С. Вітек, П. Височанський, О. Водолажченко, В. Вразливий, І. Ворона, К. Галкін, А. Гарасевич, Проф. Б. Герасимович, О. Гермайзе, А. Головка, Д. Головка, М. Горбань, М. Гринченко, П. Грунський, А. Гуревич, Інж. В. Данилевський, Р. Данківська, К. Дешевов, І. Дніпровський, М. Доленго, О. Донченко, В. Домазар, О. Досвітній, О. Дорошкевич, М. Драй - Хмара, В. Дудар, Ф. Дунаєвський, К. Дубняк, І. Єрофіїв Проф. Желіховський, О. Журлива, А. Журбенко, Д. Загул, Заккарія, С. Зарудний, В. Зборовець, М. Зеров, К. Зінківець, М. Івченко, М. Ірчан, М. Йогансен, Проф. Е. Кагаров, Л. Каплан, Я. Качура, І. Капустянський, Е. Квірінг, Л. Кістяківський, Проф. Клопотов, В. Клоков, О. Коблянський, С. Кожушний, Г. Коляда, Проф. П. Козицький, В. Коряк, Г. Коцюба, А. Ковалівський, Гр. Коваленко - Коломацький, Л. Коваленкова, О. Копиленко, Г. Косинка, О. Конторин, К. Копержинський, В. Краснов, С. Кравців, М. Крамар, Проф. М. Кравчук, І. Крушельницький, І. Кулик, Проф. П. Кучеренко, Є. Лавренко, О. Лан, Д. Лебедь, Д - р А. Лемберг, А. Лісовий, С. Літвин, А. Любченко, М. Любченко, Проф. Я. Мамонтів, В. Мазуренко, Гн. Маркуш, М. Майський, І. Майдан, Ю. Меженко, О. Мізерницький, Н. Мірза - Авакянц, В. Міяковський, І. Микитенко, В. Мисик, М. Могилянський, М. Мотузка, А. Музичка, Д. Наумів, М. Нексе, А. Носів, І. Омельченко, Т. Осмачка, Проф. С. Остапенко, А. Панів, І. Павелко - Селецький, П. Панч, С. Певзнер, Д. Петровський, Г. Петніков, Г. Петренко, В. Підмогильний, Проф. Підгаєцький, Г. Підтубний, Т. Підхмарний, Л. Піонтек, Є. Плужник, Проф. М. Плевако, Д. Полонянка, В. Поліщук, В. Порицький, О. Попів, М. Равич - Черкаський, К. Раковський, Б. Рейнштейн, А. Річицький, В. Різниченко, М. Рильський, Проф. І. Рібаков, С. Розентул, Н. Романович - Ткаченко, М. Рудаш, В. Сазанський, В. Самійленко, Проф. С. Семковський, М. Семенко, О. Синявський, М. Сінгалевиц, М. Скрипник, Н. Сливенко, О. Слісаренко, Ю. Смолич, О. Соколовський, В. Сосюра, В. Станко, Г. Степецький, М. Сулима, М. Сухницький, І. Сухоплієв, Таранушенко, Д. Тась, Б. Тенета, Мик. Терещенко, Проф. Б. Тимофіїв, Г. Тисяченко, П. Тиховський, В. Тиверець, І. Ткачук, І. Ткаченко, Ю. Топко, О. Трилський, Акад. Тутківський, Ю. Тютюнник, С. Уманський, П. Усенко, Проф. О. Федоровський, П. Філіпович, М. Філянський, Гр. Хименко, Г. Хоткевич, А. Хоменко, П. Христюк, І. Цітович, О. Чабан, В. Чередниченко, Я. Чепіга, М. Чернявський, Проф. Є. Черняхівський, З. Чучмарів, В. Чугай, В. Чубар, Ф. Шаасвицький, А. Шамрай, І. Шевченко, Г. Шкурупія, А. Шмигельський, В. Шопинський, М. Шраг, М. Щербак, Н. Щербина, В. Щепотьев, Проф. А. Шукарів, В. Яблуненко, Проф. М. Яворський, Акад. Д. Яворницький, Б. Якубський, С. Якимович, Проф. Яната, Ю. Яновський, В. Ярошенко, С. Ярошенко.

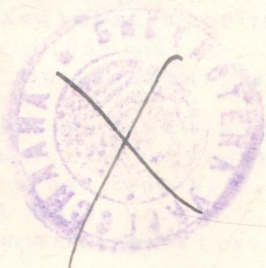
Див. 3. стор. обгортки

К. 5817

17-285

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНО - НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК

№ 9

(30)

ВЕРЕСЕНЬ, 1925

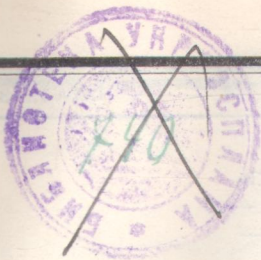
ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

59

ДРУКАРНЯ ДЕРЖВИДАВУ УКРАЇНИ
ІМЕНІ Г. І. ПЕТРОВСЬКОГО № 1
ХАРКІВ

З М І С Т

	Стор.
Н. Забіла. Балада (вірш)	5
Аркадій Любченко. Гайдар	7
В. Мисик. В диму цигарки (вірш)	13
М. Сайко. Зі студії (вірш)	14
І. Сенченко. Я хочу потонути	15
М. Чернявський. Там, де гори шумлять	16
М. Драй-Хмара. Я (вірш)	22
Р. Новосадський-Лялін. „Кооператив трьох мучеників“	23
Є. Плужник. Канів	38
В. Воруський. „Борек 12“	53
О. Бургардт. Жовтень 1917 р. (вірш)	65
П'єр Амп. В'язниця	66
Ілько Борщак. Польський на ступ на Україну 1920 р. у міжна- родній політиці	76
С. Шамрай. Хвилювання робітників на Межигірській фаянсовій фабриці 1857 року	93
О. Досвітній. Нотатки мандрівника	112
Б. Нейман. Будова прилюдних промов Леніна	131
Н. Нежданов. Наука марксизму про розплодження людини та Мальтусова теорія	143
Б. Якубський. Життя молоде	159
Мих. Могиланський. Іронія і скепсис Анатолія Франса	172
Г. Сапожніков. Економічний огляд	186
Хроніка	207
Бібліографія	219

К. 5817

НАТАЛЯ ЗАБІЛА

БАЛАДА

Шепочуться трави в хитливій красі
Ой трави, стрільчастії трави, —
І дивні казки стародавніх часів
Сплітають в вінок зеленавий.

В хатині убогій красуня жила,
Ой сонце липнєве — красуня, —
Виходила ранком на сонячний лан,
Де жито гойдалося струйно.

Вітають піснями безхмарними день
Ой птиці, юрливії птиці,
А дівчина по воду стежкою йде
В глибині лісову до криниці.

Та що-ж це за гомін так лунко розлявся
Ой лунко, схвильовано лунко, —
То їде переліском князь Доброслав
Суворо назустріч красуні.

— Скажи мені, дівчино, хто ти й чия? —
Ой дівчино, дівчино - красо!
Та хто-б не була, а сьогодні — моя
Липнева запальчата казка.

— Не буду я, князю, ніколи твоя,
Ой, князю, всевладнику - князю,
Піду до криниці прозорої в яр —
Втоплюсь — та не взнаю образи...

Сплеснувся вогонь в позвірилих очах
Ой очі суворо - блискаві, —
Й гарячі рубини на лезо меча
Лягли визерунком кривавим.

Та птиці підслухали все що було
Ой птиці, ой вісники - птиці, —
Розбуркали галасом всеньке село
І в ліс привели до криниці.

І полум'ям помсти серця зайнялись,
Ой помста — ненависть до князя: —
І все нагадав їм збентежений ліс —
Сваволю, знущання й образи.

Не грози весняні по лісі ячать,
Ой грози, нещадні грози —
То коси, й сокири, і вили блищать —
Кущі нахились в тривозі.

Уперто й похмуро до князівських брам
Посунули помстники - лави —
І чорною кров'ю напилися вкрай
Ой трави, стрільчастії трави.

Вітають піснями народження дня
Ой птиці, ой вісники - птиці.
Лісові дзвіночки лилово дзвенять
Над синім свічадом криниці.

Гойдаються трави в кривавій росі
Ой п'яні, схвильовано - п'яні, —
І дивні казки стародавніх часів
В вінки заплітають багрянні.

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО

ГАЙДАР

(СТЕПОВА ЛЕГЕНДА)

I

Сонцевієм роздувало молодії груди, наливало жили п'яною смолою,— ой, пливли в блакить зелені простори без кінця, без краю...

Соковиті дні проходили запашно, падали у безвість ночі, і росна паморозь в степу від сутінок аж до світанку,— ой, пливли в блакить зелені простори без кінця, без краю...

Перебігли росами дикогриві коні, а за ними стоголоса табуни людей— запалали вогнища, курява над степом зачаділа.

... Угорі-ж— багаття на все небо. А він до багаття шкірив зуби і розминав щасливий на руці своїй м'ясисте лопушиння. Зеленосоком м'язи натирав і нюхав м'язи,— о, він добре знав, як пахне сонце.

Так мав себе у просторах смуглявий Вар.

Зашелестить тирса— вже хижакom присів, розпізнає:

заяць?

лис?

Плиг на коня і— навздогін!

Вітер юнакові просто в груди: стій!

— Стій!— і розмахнеться по вітрових космах.

— О-і-й!— з далеких байраків— і-й!— а юнак тільки сміється.

Гнівний Громодар по хмарах тут кресне і небо блискавкою поре, поре; гайдарі сполохано на землю ниць,— а він шалено мчить у далечінь, мчить і випинає проти вітру розхрістані груди— на!

Так виростав у просторах смуглявий Вар.

II

Море зеленасте... Отари, табуни... А за ними: гей-та-гей!

Невільники-то гайдарі.

Вони-б погейкувать нераді, та ген— намети: там басамани, нагаї, там князь проклятий між жінок сидить і п'є вино, і п'є вино, а збройне товариство до ніг його облесно сипле регіт.

І думав Вар: невже-ж то без князів не можна?

— О-і-й!— з далеких байраків.

Море зеленасте підхопило й понесло— о-і-й!— і більш нічого...

Невже-ж не можна без князів?

Зацвітала земля потом, і падала у безвість ніч. І знову цілу ніч із княжих наметів гуль-галас тривожний, аж луна тирсу хилила, аж гасали з переляку коні. Невже-ж не можна?..

III

Сповнило жили п'яною смолою — зайнялась вогнем сімнадцята весна.
Обнявши землю руками, ждав гайдар синьооку гайдарку.

Вона вже йшла, всміхалася привітно і оглядалась на намети.

— Лоан! О, йди-ж! Лоан!

Всміхалася привітно, сторожко оглядалась.

— О, йди-ж!

Кумис майнув по жилах — схопив її на руки Вар і мчав, як вітер,
аж поки впали у знемозі...

— Вар... Вар...

... а ще медв'яні на зубах, ще й густо пахли коси...

IV

Ген половіла жовтокросая голомша, ген узбережжям біле городище...

Продавали Вара чужинцям за перстень золотий.

Так недоторкливий гривун поводить баским оком, — тримить, мовчить, вичікує...

А там десь п'яно пахло лопушиння, медв'яно пахли коси...

Що?

Ні!

Раз-раз! — рванув, розбив, когось у живіт, комусь піском засипав очі...

— О-і-й — схвильовано голомша — о-і-й! — стрілою в степ.

Вже як покинули шпилі приморські, як повертали кочовиськом, піймався Вар.

— Так ти тікаєш?...

... Ятрились довго рани — зализував, землею присипав і шкірив до багаття зуби.

А видужав — немов не той юнак, немов на нього пала падь таємно, оstonь, очима в землю.

І тільки як гомоніли про занедбану гайдарську долю, як з бородатих сипалась полуда, а з молодих гроза, — буяв грозою Вар.

— Нащо нам князь і збройне товариство? Нащо?

Тоді брови, мов крила шуліки...

Нащо?...

V

Не хмара вставала низько над степом, не дикий табун розментався копитно, — то в тьмі в нічній хижаком підкрадалися сармати.

Вдосвіта — тонко — продзвеніла стріла.

Знявся у таборі тривожний гул, та було йому пізно: вже ворог зробив своє діло, вже зникав у тумані.

Чого ж бо гайдарі кріпко засинали, чого добра княжого не дглядали, ворога-хижака до табору підпускали?...

— Нагаїв!

І розкотилося тирсою полохливо, розсипалось гадючим свистом...
Де спіткнувся, де упав, там уже клоччя криваве — не тіло.

Де спіткнувся, де упав...

Аж до вечора зойком гойдало блакить, аж до пізньої ночі Вар сколошкано шурхав по травах — довго, душманно стогнала ніч.

Упав об'юшений під кам'яним капищем.

— Ти бачиш? Ти чуєш?

І плюнув богові у мертві очі.

— Ти!..

Іржала ніч...

VI

Князь наказав готуватися в похід.

Лютим роєм завихрило, дзеньком, скреготом заквилило — сокири, списи на сонці тільки блись, блись.

А вино — рікою, і в захлині горлало збройне товариство, вихваляючись воювати сарматів...

Та як ступила ніч — вже Вар по гайдарах:

— Тікаймо! Нащо нам похід? Тікаймо!

— Куди?

— Чи-ж мало нам місця? Будемо жити сами, без князів.

Відповіли мовчки, поглядом до наметів.

— Так ходімо на них! Вони п'яні, нас-же більше. Ходімо й поб'ємо!

Шумовінням шугнув шалений заклик — іскрами з уст в уста.

— Я з тобою! — підбігла Лоан, а в руці різак.

Спалахнули гайдарські серця, та думка поділилась:

— Не пора. Почекаємо трохи.

— Ні, ходім! Вже доволі чекали!

Поділилась, забаламутила густа комашня — вітрюгою рвачкою гул нестримний, довгий гул...

— У-лю-лю! — раптом ударило на сполох із наметів, труснуло комашнею — і плазом потекла у тирсу...

— Гей, куди, страхопуди?

Потекла залякана у тирсу...

... А вже дзвеніло, гупотіло з наметів.

— Ну, пам'ятайте-ж!

Підхопив на коня синьооку — о-і-й! — сліпма в далечінь.

Навздогін — тільки вереск, хижий посвист арканів...

VII

— Ось ви які... — примружив князь очі, як привели до нього втікачів.

Довго стояло мовчання, і гостро всмоктувалися княжі очі в Лоан.

— Гарна... — сказав нарешті, — вперше бачу таку гарну... А що-би не тікала, киньте до мого намету.

Підтятою стеблинкою впала, до чобіт припала:

— Все, що хочеш, все, що скажеш, тільки його не вбивай. Я винна, я...

— Годі! — ткнув її в груди й до Вара:

— А ти завтра підеш у похід... І коли ти справді такий відважний і коли хочеш жити, принеси мені з бою сто сарматських голів.

VIII

Толочила тирсу густа навала — степ мовчав.

Падали ночі, вставали дні, а степ мовчав, прекрасний і зрадливий.

... Над Варом — же крилата думка: зазнаєш, князю, моєї відваги!

Падали ночі, вставали дні...

Та ось забовваніла далечінь чорним рястом.

Ой, тривожно стогнав сарматський бубон, а на світанку вже у нестями прокинувся степ.

Не Громодар креснув кресалом, розсипаючи лютий гуркіт, не вітер — хуртеча погнав оберемками хмари, заслоняючи сонце, здіймаючи зойки в повітря, — смертним побоєм стикнулися в степу два неблаганні звірі.

Ринув табун на табун... кров'ю задиміли трави...

— Зазнаєш, князю моєї відваги! — і буруном вривався у саму гущу.

Ог уже з-під самісіньких княжих рук трощить ворожі голови, от — розмахнеться... промахнеться в запалі необачний юнак і вгрязне сокирою в княжі рамена.

Та тільки спритно одбивають його руку вірні збройники — ніяк не влучить.

... Стяглися сармати, двинули тісним натовпом — почало княже вояцтво йти в розтіч.

Тут махнув князь берлом: враз ув'язали до стрімкого коня нову княжу коханку, Лоан синьооку, вразили списом коня і пустили його на сарматів.

Хмарою посунув до вершника ворог, і мов те гайворіння, сипнуло вояцтво вперед із новим завзяттям.

Стрімголов кинувся й Вар — тільки свист застряг ув усі, тільки хрюскали кістки під ударами...

IX

Спадала сутінь — аж тоді побігли сармати, вкриваючи долину трупом.

Ще довго зітхала долина, до-схочу впивалася паморочна помста.

— А де той юнак, що в бою загатив мені дорогу падлом? — гукнув князь.

Привели Вара.

— На, вояче, випий з мого рогу. Тобі, справді, не бракує відваги.

— Так, володарю, але бракує спириту. Я ще не заслужив із твого рогу пити. Як заслужу, тоді дозволь.

— О, як я бачу, ти слуга горливий. Що-ж, коли так, то з цього дня — ти мій найближчий джура.

І кинув йому персня зі своєї руки.

X

Соковиті дні проходили запашно, падали у безвість ночі, і росна паморозь в степу від сутінок аж до світанку, — ой, пливли в блакить зелені простори без кінця, без краю...

А там десь: гей-та-гей...

Знов басамани, нагаї...

— Нічого, ждіть, та тільки не прогавте, — з наметів прокрадався княжий джура, — тепер я з вами д'останку. Та тільки-ж не прогавте.

Але у відповідь — зневага, бо знали, як у наметах вихваляють джуру, яку йому складають шану.

— Базікай, джуро!.. Коли чужинцям продавали, то ти тікав, ховався, тепер за персня сам продався...

Розгнівано спалахкував юнак, та вже слова зів'ялим листям падали на вітер.

І йшов понуро...

... На вовчих шкірах пестив князь синьооку гайдарку, а він низенько схиляв голову, він — тишком-нишком у траву й несамовито ножем збивав на піну землю.

— Пождіть! — тужливо серце морем зеленасти́м, — я-ж не тіка-тиму, я-ж д'останку...

XI

Була ніч — не пахли медом трави, пахли намети кумисом, вином та потом...

Над чадним вогнищем запійний гул — обіймали юнака в розгулі, слинили цілунками:

— У нашого князя джура, як пес.

І неприємно, в корчах падали, засинали.

— Ой, джуро, не дрімай, — гарячий шепіт пурхнув по-над вухом.

Аж то повзла розпатлана Лоан...

— Він на сьогодні і мене прогнав з намету. Сьогодні він нарешті сам. Іди!

Схопивсь юнак, пішов.

(... десь тільки ойкнула сокира і в черепі застрягла вічним сном).

А вийшов — заточився, наче п'яний...

(... десь там гасали одурілі коні — іржала ніч...)

Ще довго кумисом кропили чадне вогнище, сміявся юнак довго і щасливо...

XII

Вранці бризнуло сонце вереском:

— Князя убито!

Дзенькнуло, блиснуло в таборі острахом,— але хто знав?

— Князя убито!— стугоніло, котилося в простори.

... А вже найлюбіших князеві джуру й коханку схопили, звязали, вже поспішно весь табір до купи зганяли, у жалібний похід виражали. І попливла тм'яная туга...

Падали в тугу ночі, згорали в сонцевії дні...

А світанками карбував дідуга свою палицю, три десятки рубчиків накарбував— аж тоді втихло рипіння возів, стомлено пав на могилу жіночий лемент.

Глибоку могилу копали в степу, щоби ніхто не порушив спокою ані грізного князя, ані його найближчих— синьоокої Лоан і завязатого Вара.

Тільки гайдари, засипаючи тую могилу, добре знали, кого ховають, і мовчазно складали велику клятву...

* * *

... Табунами розбіглися дні, розбрелися в задумі віки довгогрові, а в степах, переможно оспіваних гудками, ще й досі стоїть могила.

Пролетить бистрокрилий над нею, торкне лопушиння... лопушиння не встигне вклонитися, а він— уже ген-ген розчісує жита...

Харків. 1925 р.

* * *

В диму цигарки
проспектом сонячним іду.
Жарко.

А люди ллють. В диму цигарки
звис Харків

і башти падають, як у чаду.

Проспектом сонячним іду
в диму цигарки.

Тебе зустрів я
самотню на мосту.

У парку плакали верхів'я.

Ти воду слухала. Зустрів я —

і вигнула печально чорнобрив'я,

дивуючись на мене. Як в чаду,

нежданно на мосту

тебе зустрів я...

І от: ні драстуй, ні прощай...

Ідуть літа. Шумує з перевулку

за маєм май.

І от: ні драстуй, ні прощай...

І хочеться у степ, де плеще молочай,

де рвуть комуни сонячної гулко...

В останнє, знаю я. Вже більше з перевулку

ні драстуй, ні прощай...

Проспекти. Дим цигарки.

Лишилося мені

через шумлисті парки

пливсти у рясношумний Харків

на дзвони, чугуни і смуги вогняні...

Жарко

мені.

М. САЙКО

ЗІ СТУДІЇ...

Чумацький Шлях припорошився сіллю
і Віз, — мов ополоник золотий...
Плюється млин нервово-галасливий,
на цитру виграють дроти...

Після студійних „битв“ розширюються груди,
(тоді в них — спів; тоді в них „Плуг“ і „Гарт“) ...
Прощай до п'ятниці, прокопчений Сельбуде, —
стомилися: дебатовать не варт!...

А ніч — пухка, чорнява молодиця, —
мов інженер розпланувала шлях:
тут — гречкою і липами медиться,
а ось — терпкий гнилий з болота пах...

Ще крок — і в носі гострі метеоли,
стоїш і п'єш, мов ліки, мов вино...
Нап'юсь — і гайда в росяне поле:
чека чебрець на мене вже давно...

Бо все -їдно після щипких дискусій
до ранку я (не в силі!) не засну...
(„Наклали“ в акурат і „Ланці“ і „Митусі“,
та й „Гарт“ і „Плуг“ один'дного скубнув...)

Прямую в степ, перепелино-сивий
Плюється млин і виграють дроти;
Чумацький Шлях припорошився сіллю
і Віз мов ополоник золотий...

І. СЕНЧЕНКО

* * *

I

Я хочу потонути в озерах очей твоїх;
(Чорніє тінь — на чорні хмари!)
Обгорнули персі виноградні лози
(Тіні промайнули, пролетіла сарна!)
Я сьогодні прощаюсь з долинами —
Припади на груди золоторунна Фамаре!
— Уста проспівали псалом вечерових заграє
Під розгублену муку тимпана.
Ну розкрий пелюстки уст, кохано!
Пелюстки золотих лілей;
Ну розбий глуху муку тимпана —
— Тільки вітер - овен.
Впаде тінь — тінь душі на хмари.
О, прийди, припади до грудей моїх
Золоторунна Фамаре!
— Просковзнули тіні — пролетіла сарна!

II

Чорні кипариси і магнолій чаші,
А на морі вітер — заблукавсь на морі.
— Я прийду до тебе, як на морі вітер
— Хвилі закипіли - очі — чорні чаші...
У Фатіми очі — як безодні чаші.
Я прийшов на берег і прийшов на море
А на морі вітер — море чорна чаша!
Гнуться кипариси — а на морі вітер.
— Персі у Фатіми — як цвіти магнолій.
Тіні над землею, — ніби сплять фонтани.
Ліг на морі вітер і заснув на морі.
— У Фатіми очі, як дзвінки фонтани
У Фатіми персі, як цвіти магнолій...

ТАМ, ДЕ ГОРИ ШУМЛЯТЬ...

Н О В Е Л А

Та весна, що я про неї розповідатиму, була повна сонця, тепла й блиску. Замість повітря удень стояв плавкий, розтоплений кришталь, блискучий і прозорий до самих глибин небесних. Гори й пригорки бренили в ніжно зеленому пуху й були хмельні гримучою й блискучою весною, мов молода на посаді весільними піснями. А Донець, Донець розлився сріблом од кручі аж під самі піски козачі, — по луках і лісах, по озерах і городах. Е-ге-гей! єсть у його силюнька, є чим розвернутись, розмахнутися!

Тут весна, а тут великдень. І наші селяни, як справжні діти Дажбога, були цілі дні на сонці, на вигоні, на кручі коло Донця.

Ми, діти, не відставали від дорослих. Де вони, там і ми. Грають парубки й молодь жоната в „шарівню“ на вигоні — й ми тут. Гойдаються в панському дворі „на качелях“ хлопці й дівчата — й ми коло їх. Посідає низкою по кручі, звисивши ноги вниз, молодь, лускає насіння, співає, дивлючись на воду, й ми тут: бігаємо, мов зеленим пушком одягнені гусенятка на моріжку, пригортаємось до знайомих дівчат і молодичок, і дивимось, і слухаємо, і вбираємо в себе, неначе губка воду, життя й весняні радощі його.

А на дзвіниці цілі дні солодко-медяно буркочуть дзвони.

А далеко-далеко на піскуватору обрії вперше по-весні виганняє в Донщині на пашу свою воздушну отару „святий“ Петро.

Бігаю я по-над кручею, у червоній шерстяній сорочці, чорним горохом поквітчаїй. Розігрівся, розчервонівся. Чую — кличе хтось. Глянув: наша молода наймичка, Ганна. А коло неї наш наймит Максим. Сидять над кручею.

— Іди сюди! Посидь з нами!

Посадила між Максимом і собою, тисне до серця — і Максим до мене горнеться:

— Весело? Нагулявся?

До мене тиснеться, а руку закидає до Ганни, щоб за стан її обхопити. Чорні очі його, що я так боявся їх, блищать. Сам, у синій суконній чумарці, у чорному новому картузі, якийсь незвичайний, мов п'явий. Хоч горілкою від його й не тхне. А Ганна теж якась чудна: уся палахкотить, посміхається, а потім пригорнула мене ще ближче до себе й затихла, замислилась, дивлючись на воду.

Я сиджу й гарно мені й дивно. Максим і Ганна жили у нас всю зиму і ввесь час ворогували, а тепер ось сидять над кручею вкупі, і я посередині, і чую, що між ними щось діється.

— Ех Ганно, Ганно! Не знаєш ти!.. — каже Максим.

— Чого?

— Нічого?

Стиснув мене й Ганну до болю, потім відкинувся назад і заспівав. Не пам'ятаю тієї пісні, її у нас на селі не співали. Пам'ятаю тільки слова:

Я - ж виїздив, я - ж виходив
Усі города,
Не знайшов собі такої,
Як ти молода.

Вимовляв їх Максим з особливим притиском свого сипкуватого голосу. Голос у його був неприємний, мов якийсь гострий і кострубатий. Співав, мов ворон крякав. Від того голосу мороз пробігав по спині.

Я посидів з ними. Потім випручався й побіг, покотився червоним ячком по зеленій траві до сестер і братів.

Що творилось між Ганною й Максимом, про те я не думав. Я був ще дитиною. Але мені було приємно, що вони „помирились“. „Це мабуть через те — гадав я — що на великдень всі цілуються. То й вони поцілувались і помирились“.

Ганна була дівчина з хуторів. Нанялась до нас з осені й прожила зиму. Була тиха, спокійна й хороша собою. Як тепер пригадаю собі її стать, то бачу, що саме краще в її були її довгі й стрункі ноги і через те надзвичайно лагідна хода. Вона йшла, мов співала тими ногами пісню. Ввесь наш двір задивлявся на неї.

У мене було тоді два закохання: Ганна й молоденька зозуляста курочка, від якої я, було, не міг одірвати очей. І в тій і в другій було надзвичайно багато грації. І та й друга носили в собі свій замкнений від мене світ. Курячий?.. Може й курячий, але для мене тоді надзвичайно принадний.

Які були батьки Ганнині, про те я нічого не знав.

Навпаки, про батьків Максима й про його сестру відомо було багато й та слава, що вони мали на селі, кидала своє проміння й на Максимову голову.

Максима в нас не любили й побоювались, і більше через його рідних. Ще батько його був чоловік нічого собі, смирний. А вже що мати й сестриця, то на цілому селі не було їм рівні. Ой! зіллячко - ж було, зіллячко навгороднее!..

Старий Чабан був тихий, немов прибитий. Усе мовчав. Тільки, як нап'ється, то тоді починає співать. Співав сам якихось старих, у нас неспіваних, пісень. І співав добре. Бувало й п'яні в шинку притихнуть, слухаючи його. А він зіпреться ліктем на стіл, схилиться головою на долоню, спустить додолу свої мутно-олив'яні очі й співає. Про старовину співає, про козаків, про степ широкий. Співав доти, поки не приходила Чабаниха й не забирала його з криком і лайкою, а іноді й стусанами, додому.

Не така була Чабаниха. Злішої від неї баби не було на все село. Їй до всього було діло і все було не по їй. Хто-б не почав що

робити, Чабаниха пророчила, що із справи нічого не вийде. І часом виходило так як вона казала. Її ненавиділи й боялись, а за очі сміялись з неї. Пам'ятаю дві приказки про неї. Було, влітку наші селяни цілі дні просиджують з вудками на Донці, ловлять рибу. І коли було кому не поталанить наловити тих „лускирьок“, „секретів“ чи „язів“, то товариші, або й сам нещасливий рибалка, сміються:

— Не спитав, ідучи по рибу, дозволу в Чабанки!

Друга приказка була: „мов Чабанка, не знає й на яку ногу ступити“.

Але, щоб зрозуміти цю приказку, треба раніш дещо розповісти про дочку її, Горпину.

Горпині тоді було років двадцять п'ять, або й більше, а вона все ще дівувала. Горпина була, мовляв, дівка „на всі боки“, по-просту кажучи — гуляща. Про це знало все село. З себе була середнього зросту, кряжиста й здорова, мов добрий парубок. Обличчям скидалась на циганку. Її й дражнили циганкою. Була дуже смілива й гостра на язик. Язик той одержала в спадщину від матери й обіцяла в певному часі перевершити її.

Перші подруги Горпинині давно вже переспівали своїх пісень дівочьких і були вже матерями, а вона все дівувала. Коло неї підросли молоді дівчата й вона водила їх, мов квочка курчат. Парубки подражнили її дівочкою „мамашою“.

Матери вона не боялась і ні в чому не вважала її. Гризлась зуб за зуб. Батько, було, як загризуться, дивиться-дивиться на їх, візьме мовчки шапку, плюне й вийде з хати.

Часом у дочки з матір'ю доходило й до бійки. Старий Чабан тоді тікав з двору.

Після баталії Чабанка звичайно йшла, прихромуючи на якусь ногу, до мого батька жалітись на дочку. Батько вислухував її й лагідно випроваджував з хати, обіцяючи при нагоді зробити догану Горпині. І стара Чабанка, скорбно хлипаючи й шкандибаючи, йшла додому.

Одного разу він простежив за нею через тин і помітив, що то хромала стара на одну ногу, а потім забула яку саме їй ногу підбила Горпина, й захромала на другу...

Після того він вже було питає її, коли приходить з сльозами й наріканням жалітись на дочку:

— Ну, на яку-ж ногу ступаєш?

А по селу пішла приказка: „Мов Чабанка, не знає й на яку ногу ступити“.

Є щось магічне в весняній ночі й промінні місячному. Коли стане уповні серед неба місяць, здається, що до розтопленого вдень кристалю вливається розтоплене прозірне срібло, і затоплює собою все навкруги, і стоїть воздушним морем над нами. А ми ходимо по землі, немов у якому казковому царстві, й не можемо вийти з його.

Звичайно в такі ночі молодь не спить. По селу то там, то тут збираються парубки й дівчата й співають. Наше село розділялось невеличкою річкою, що текла в Донець у крейдянім проваллі, на дві частини, і до нас, на Реп'яхівку, в наш двір, так і пливли, так і линули

через річку пісні з Ковалівки. Любо було вийти на тік, стати в самотині й приймати на своє обличчя, на свої плечі й руки оті плавучі пасма згуків і ті голублящі пестоші місяця, що посилав їх старий чарівник на ліса й гори, на озера й Донець, і на тебе, ще нерозквітлий людський пуп'янок.

І я потаємці забирався на тік, сідав на складені коло кам'яної огорожі на-літо одні на одні полозами вгору волові сани й слухав, слухав...

Що саме?

Слухав весняну місячну ніч.

І краса тієї ночі назавжди залишилась у моїй душі.

Одного разу підходжу до саней. Бачу: моє місце зайняте. Максим і Ганна. Обнялись, сидять і розмовляють.

Я підкрався. Думаю: злякаю.

Прислухаюсь.

— Не віриш?

— Ні.

— Ну, не вірь. Тоді побачиш.

Замовкли.

— Піду в Ростов. Там я знаю... Не менше, як півтораєста зароблю.

— Як ще заробиш...

— Зароблю! Тоді — чорт з ними! Нехай живуть, а ми собі нову хату збудуємо. Ех, Ганно, Ганнусенько ти моя! Розфуфирочко ти моя, мармаладна!...

Максим так обхопив Ганну й притиснувся до неї, що мені соромно стало. Я скоріше назад, назад, та за скирту — і сховався. Думаю: чи обізватись до їх, чи ні?

Ревнощі заскребли в моєму серці.

Подумав і пішов у двір.

З Ковалівки пливла пісня й її, немов по низу золотою глиною хату, підводила низьким привабним голосом Катря Безбожна. І через те пісня робилась неначе ще легшою, ще прозірнішою, як оте магічне проміння місячне.

Скоро після тієї ночі чую одного ранку — гремить батько на все подвір'я. Виявилось, що Максим кинув нас. Вибрав усе, що заробив, перебрав і наперед і, нікого не попереджаючи, зник з двору і, як потім виявилось, і з села. Подався на Ростов.

Я нікому не сказав про те, що чув. Боявся, що батько лаятиме Ганну.

Минуло літо з косовицею й гарманом. У нас увесь час мов у казані кипіло. Бо господарство було велике, праці багато.

Але якось обгарманувались, виорали скільки потрібно було землі на весну й не чулись, як зайшла осінь — з димами й туманами, з дощами й мрякою.

Ми, діти, більше сиділи в хаті. Удень дивились у вікна, як іде дощ, як по двору вештаються мокрі собаки й гуси, як скотина стоїть у базу під повітками. А ввечері збирались до пекарні й дивились, як топлять соломною нашу грубу з лежанкою, слухали, про що розмовляють слуги.

Вийде хто-небудь з їх на двір і вертається мокрий:

— Ну, та й погода-ж! А Караульна гуде-гуде, аж стугонить!

— Дош буде.

Ми знали, що то певна приміта: як гуде Караульна могила, то — на дощ або негоду, а як шумить Ковалівська гора, з другого краю села, то то на мороз або погоду.

Одного вечора якось неспокійно загавкали собаки й Ганна накинула на себе свитку й вийшла на двір. Довгенько її не було. Потім увійшла якась чудна. Очі немов світяться, а брови насуплюються.

— Ну, що там?

— Та нічого немає. Тихо-тихо. Вітру зовсім немає, а Ковалівська гора шумить. Ой-же шумить!.. Аж страшно. Ось-ось наче буря налетить...

— На мороз.

— Та вже нехай-би морози заходили, а то з багнюки не вилізеши.

Мені давно хотілось послухати, як гуде вночі без вітру гора й я потаємці вийшов у сні, а потім і надвір.

Справді, ніч була темна й тиха, повна холодної осінньої вогкості. І в тій тиші й вогкості було ясно чути, як шумить гора. Неначе полісу, по-за Донцем, ішла буря. Ішла й не наближалась...

Я стояв і вслухався.

— Ганно!.. Ганно!.. То ти?.. — почувся з вулиці з-за тину голос.

Я скоріш у хату. Еге, так так-то Ганна слухає, як шумить гора!

Нічого не сказавши, я весь вечір придивлявся до неї. А вона якось особливо старанно поралась коло посуду, ні на кого не дивлячись і тільки чутливо прислухалась, як на дворі, то гавкали, то до когось мов лащились собаки.

Другого дня в пекарні говорили, що вернувся з Ростова Максим. Через кілька день Ганна одійшла від нас. А скоро після того прийшла у квітках і стрічках з шишками, закликати на весілля. Низько кланялась усім, і мені в тому числі, й прохала не одмовити в честі відвідати її свято.

Я пішов-би залюбки, але батько був сердитий на Максима й не пустив. А слуги наші були на весіллі й розказували, що було все гарно, та Максим дуже напився, приревнував Ганну до старшого боярина й трохи не побився з ним.

— Ой, не буде щастя Ганні за Максимом! — говорила моя матінка. — Заклює він її, як чорний ворон голубку!

І всім нашим, і мені, було жалко Ганни.

Давно те діялось, про що розповідаю. Давно виїхала з тихого села на Донці моя родина, а я пішов по школах, а потім по світах повівся, поки не докотився, мов те перекоти-поле, до Дніпра й не засів там назавжди.

А тимчасом життя йшло своєю чергою. Раз і вдруге прогрімилі громи війн і революцій і все на світі перевернулось на інший лад. А я й не заглядав до свого рідного села. Тільки оце недавно навідався туди.

Стоять ті самі гори, тече так само Донець кришталною живою течією. Стоїть стара церква. Але не багато вже залишилось людей, що колись любовно пестили мою дитячу голову мозолястими руками й пригрівали дитяче серце ласковим словом. А Караульна могила й Ковалівська гора стоять нерухомо й тепер шумлять і гудуть, як і в дні мого дитинства.

Якось прийшлося до слова й сказала бита життям та горем тамошня пані-матка:

— Тут кажуть: як шумить Караульна могила, то на дощ. А як Ковалівська гора шумить, то на мороз. Я раз чула, як вона шуміла. Було тихо, а вона шумить, шумить... Аж страшно.

Як почув я про ті шуми, згадалось мені далеко-давнє дитинство й той вечір, коли ми з Ганною слухали, як шуміла Ковалівська гора. „Де то вона тепер, що з нею?“ — подумав я.

А потім иншим разом у розмові з селянами чую:

— Максим... що зарізав жінку...

— Хто? Як?

Виявилось, що Максим, давно вже, дуже давно, зарізав Ганну. Подія стала вже легендою на селі. Прислужилась до пригоди своїм гострим язиком Горпина.

Почув я, і все, все пригадалось мені, мов учора діялось. Розпитав, як трапилось.

Що-ж, ревності!

Приревнував Максим до сусіда й зарізав.

„Бідна — думав я — бідна Ганна ота дитина простодушна, ота дочка гір гремучих, що ходила по землі, немов пісню співала. Заклював білу голубоньку чорний ворон!“

Я не розпитував подробиць. Нащо?... Життя таке широке, таке різнобарвне й многозвучне. І очевидно в йому потрібна була ота пляма крові й передсмертний крик безталанної жінки. Очевидно потрібне було дике ячання хижого ворона й палючий поблиск його божевільних очей над сполотнілою жертвою, як потрібен шум гір на дощ і мороз і те, щоб по-весні замість повітря стояв над горами й лісами розтоплений кришталь, в зеленому пуху брєніла земля і вся природа була хмельна мріями, мов молода на посаді весільними піснями.

Ех, хто може вимірити глибини життя?... Хто може скерувати людське серце!?

А Горпина у сорок літ вийшла заміж і досі жива. І все село ненавидить її й боїться її гострого язика. І каже вона, що Ганна була дурна, й Максим був дурень, і через те й загинули.

8 лютого 1925 р.
Херсон

М. ДРАЙ - ХМАРА

Я

Долі своєї я не кляню:
бути луною, будить луну.
Віршиком був я і пастухом,
зроду цурався панських хором.

Пісня — посестра, степ — побратим, —
вольная воля трьом нам усім.
Двічі я зрадив ніжну сестру.
Потім побачив: без неї умру.

Втрете ми стрілись на чужині,
як запалали перші огні,
і положили святий зарік —
не розлучатись навік.

Брате мій, сестро — любі мої,
вітер жене нас у дивні краї.
З вітром злились ми: вітер — наш друг, —
хто-ж цей розірве четверокруг?

Я і посестра, вітер і степ —
ніжність і воля, сила і кrep.
Бути луною, будить луну, —
долі своєї я не кляню.